

Presentació

Educació per al desenvolupament

El Grup d'Educació de la Universitat Pablo de Olavide (GEDUPO), i més concretament l'equip directiu del màster d'Educació per al Desenvolupament de la UPO, davant la prioritat en els diferents estaments de l'Administració d'utilitzar l'Agenda 2030 (ONU, 2015) com a aval de les seves polítiques estratègiques, va proposar a l'editorial aquest número monogràfic, centrat en l'estat actual de l'Educació per al Desenvolupament a 10 anys del compliment de les metes i els reptes plantejats per al 2030, com un repte per desenvolupar des de la perspectiva de la ciutadania crítica i inclusiva, encara que, en cert sentit, una mica pessimista. L'any 2015 els objectius de desenvolupament sostenible (ODS) es plantegen com a substituïts dels objectius del desenvolupament del mil·lenni (ODM), que van ser una fita important l'any 2000, però que malauradament van exercir menys impacte del que es desitjava. Esperem que aquest número sigui un toc d'atenció fins al 2030 sobre el camí que encara queda per recórrer per tal d'assolir aquestes grans metes, a causa de la incapacitat dels polítics i, com diu Barandiarán (2017), intentar *odeseitzar* les polítiques estratègiques.

El context en què avui ubiquem el desenvolupament de l'Agenda 2030 i els ODS estaria conformat per la cibersocietat (Jones, 2003), per la importància de les xarxes socials, l'aparició de la intel·ligència artificial, el sorgiment de la IV Revolució Tecnològica (4.0) i la demanda de l'Educació 4.0 (Domínguez i Álvarez, 2017). En aquest context, l'aparició de la COVID-19 ha propiciat que aquesta revolució tecnològica, que semblava que encara necessitava uns quants anys per consolidar-se, s'hagi implantat en pocs dies. Una de les conseqüències d'aquest canvi ha estat l'aparició, de forma radical i urgent, de la bretxa tecnològica, que porta com a conseqüència la bretxa social i entre països, més profunda i ràpida que les revolucions i els desequilibris socials anteriors (Prieto, Domínguez i López Catalán, 2018). D'una banda, malauradament, ha tornat a potenciar l'entorn local enfront del global (la crisi econòmica, l'atur i l'aparició d'uns percentatges més elevats de grups vulnerables), però també ha demostrat que, davant la separació de les persones i les famílies, les TIC i les xarxes socials s'erigeixen com a exponents positius d'aquesta nova generació. Les xarxes informàtiques han possibilitat la comu-

nicació entre famílies, que la generació de la gent gran s'hi incorpori i trenqui la barrera tecnològica a fi de mantenir la relació amb els fills i amb els nets i que moltes feines que semblaven impossibles de realitzar des de casa puguin ser desenvolupades de forma virtual i amb un resultat igual o millor que si es treballés de presencialment.

Prenent com a base les noves demandes de l'Educació 4.0, en el camp de l'educació per al desenvolupament estem obligats a oferir una proposta diferent i alternativa a aquesta situació. Ho hem de fer ampliant la nostra mirada al camp de la cooperació i el desenvolupament, com també aportant un nou paradigma i un nou model que complementi i que reubiqui el concepte de ciutadania global amb el desenvolupament de la ciutadania crítica inclusiva per empoderar els grups més vulnerables a través de les xarxes socials. Aquest nou posicionament servirà d'instrument de canvi per a les organitzacions no governamentals per al desenvolupament (ONGD) com a ciberorganitzacions (organitzacions en xarxa). En aquest concepte de ciutadania crítica, la inclusió i l'ús de les xarxes socials com a instrument d'empoderament dels grups més vulnerables té com a eixos transversals diferents reivindicacions de gènere, canvi climàtic, consum responsable i comerç just, sostenibilitat, etc. A partir de l'ús de les xarxes socials, aquestes reivindicacions s'han vist potenciades a nivell global i han generat que grups vulnerables s'empoderessin i es convertissin en moviments globals. És el cas de #FridayForFuture, #MeToo, el 15M, la primavera àrab, etc.

Valors i actituds respecte als drets humans, la solidaritat, el compromís, la sostenibilitat, l'actitud crítica, l'emancipació, la conscienciació, la ciutadania crítica, la inclusió, la vulnerabilitat i l'empoderament, etc. són el fonament dels ODS i s'emmarquen en l'Agenda 2030. És l'EpD la que n'ha de fer possible l'execució a través de la formació d'aquestes bases i l'impacte, i per això en reivindiquem l'espai en el currículum de l'educació obligatòria, bé des d'una assignatura pròpia o bé mitjançant l'ús encertat de les temàtiques transversals.

Proposem un sisè model i un tercer paradigma anomenat *la ciutadania crítica i inclusiva per a l'empoderament dels grups vulnerables a través de les xarxes socials*, que s'ha configurat en base a dues coordenades:

- a) Els models i paradigmes de la cooperació i el desenvolupament proposats per Boni (2010): inici de la cooperació, persistència de la desigualtat, deute i dècada perduda, drets humans i aparició de grans objectius. Aquesta autora, prenent com a referents Groves i Hinton (2004), proposa classificar aquests models en tres paradigmes: assistència i donació; participació i construcció del partenariat, i drets i empoderament.
- b) En educació podem reconèixer tres grans paradigmes: eficientista o reproductor (conductista); mediacional o constructivista (fenomenològic), i sociocrític i polític (Shulman, 2019; Domínguez i Álvarez, 2017).

Considerant aquestes dues coordenades, veiem d'una manera molt més clara la classificació dels models d'EpD que Mesa (2000) denomina *genera-*

cions: assistencial o caritativa; desenvolupista; crítica i solidària; de desenvolupament de drets humans i sostenible, i ciutadania global (treballats també per Celorio i López de Munain [2007], entre d'altres).

En base a aquests models plantejem tres paradigmes:

- a) Assistencialista i reproductor de models occidentals o desenvolupista (models assistencialista i desenvolupista).
- b) Diàleg de cooperació solidària a través del consens entre els països en desenvolupament i el partenariat (necessitats bàsiques i models solidaris i crítics, com també de desenvolupament humà i sostenible).
- c) Ciutadania crítica inclusiva per a l'empoderament dels grups vulnerables a través de les xarxes socials en el marc de la cibersocietat (model de ciutadania global i inclusiva per a l'emancipació i l'empoderament) (Prieto, Domínguez i López Catalán, 2018). Aquest tercer paradigma i sisè model s'ha convertit en l'eix d'aquest número monogràfic.

Des de la consideració que els models i els paradigmes es poden superposar en un moment com a alternatives vàlides per a diferents estratègies, organitzacions i contextos, s'ha elaborat el present número monogràfic amb les diferents aportacions d'especialistes en aquest àmbit, recollint experiències i bones pràctiques en aquest camp, com també la relació amb el nou plantejament de l'Educació 4.0.

Des de la perspectiva del model de ciutadania global, el professor Douglas Bourn, de la University College of London (IE) i director de la revista *International Review of Education for Development and the Global Learning*, planteja quines són les *skills* o habilitats globals i els seus valors, en aquesta època de postcolonianisme, des de la perspectiva de la pedagogia crítica. Per definir-les fa una anàlisi de l'evolució de l'EpD des dels anys 30, però especialment des dels anys 70, i de l'aparició dels valors com ara els drets humans, la sostenibilitat, la pau i la prevenció de conflictes, i explica com des del 2016 s'ha creat la necessitat de pensar des del món global en el local i des del món local en el global. Des d'aquestes dues coordenades ressalta que les habilitats globals fonamentals per a la formació dels futurs ciutadans són les següents: capacitat per relacionar el local amb el global i d'altres parts del món; acceptació de perspectives diferents en una visió global que permeti respectar, escoltar, valorar i comprendre l'impacte de les forces globals; ús crític i reflexiu de les TIC; capacitat de treballar en grup amb diferents perspectives per canviar les pròpies opinions de forma cooperativa, i confiança, creença i voluntat de voler buscar i fer del món un lloc més just i sostenible.

Dins d'aquest mateix model de la ciutadania global, però des de la perspectiva del món local al món global aplicat al camp d'un tema transversal com és la ciutadania i els drets del nen, comptem amb l'experiència d'un organisme internacional: UNICEF. Aquesta aportació la presenten la Dra. M.ª Ángeles Espinosa, professora de la Universitat Autònoma de Madrid (UAM), membre del Comitè d'UNICEF-Espanya i directora de l'Institut Universitari de Neces-

sitats i Drets de la Infància i l'Adolescència (IUNDIA); D. Ricardo García Pérez, qui fou president d'UNICEF-Andalusia, i la Dra. Almudena Martínez Gimeno, professora de la Universitat Pablo de Olavide, de Sevilla (UPO). Aquests tres autors fan una avaluació del Programa de Formació de Postgrau del Projecte de Ciutats Amigues de la Infància, que es va basar en les propostes d'Amartya Sen, i del Programa de les Nacions Unides de la PNUD, contextualitzat en els drets humans i en els drets de la infància. En aquest context, l'any 1990 va tenir lloc la Declaració dels Drets dels Infants, i la Federació de Municipis i Províncies (FEMP), juntament amb la UNICEF i la UAM, van posar en marxa el programa Ciutats Amigues de la Infància. Els autors centren aquest treball en l'avaluació d'aquest programa per part dels formadors participants. En un bon exercici d'autocrítica, valoren positivament aquesta experiència d'educació per al desenvolupament com un programa que va aconseguir els objectius d'adquisició de competències i una bona percepció i acceptació social i local, encara que, segons els autors, aquest programa i els seus participants no van rebre el reconeixement de l'entorn ni van tenir l'impacte que esperaven.

El tercer article l'ubiquem dins del paradigma de transició entre la ciutadania global i la ciutadania crítica com a empoderament dels grups vulnerables d'un país amb grans dificultats per avançar, com és Nicaragua, i centrant-se en una temàtica clau com l'educació per a la salut i la lluita contra la sida (VIH), denominada pels autors com una «epidèmia concentrada». Aquest treball està sota el guiatge dels professors Dr. Agustín Morón, director del Departament d'Educació de la Universitat Pablo de Olavide (UPO); el Dr. David Cobos Sanchiz, de la mateixa institució i expert internacional en matèria d'educació per a la salut, i la professora Karla Patricia Castilla, doctora de la Universitat Autònoma de Nicaragua (UNAN-Managua), experta en educació per a la salut i part de la ciutadania crítica d'aquell país. Els autors descriuen el programa de formació de mediadors que es va dur a terme entre els anys 2010 i 2012 i que va ser finançat pel Pla Director de la Cooperació Espanyola (2010-2012). En el programa hi van participar i s'hi van implicar tres ministeris: Educació, Salut i Treball (MINED, MINSA, MITRAB), a més d'altres organitzacions locals i de l'Administració. En aquest programa es van formar els mediadors mitjançant una sèrie de tallers organitzats en tres fases (diagnòstic, posicionament i compromís), la dotació de material didàctic i el desenvolupament de programes radiofònics com a recursos per exercir el seu rol de mediadors, dels quals n'hi van participar 299. Les conclusions a què van arribar van ser la consecució del compromís inicial d'aquests participants amb la necessitat de conscienciar sobre el problema i les conseqüències que tenia en el seu entorn immediat, que ja és un pas clau, a més de la seva capacitat perquè poguessin respondre les demandes existents, tot i les limitacions del país i de l'entorn. El més important, però, és que els membres d'aquest grup de professionals mediadors formats s'han convertit en agents de canvi (ciutadania crítica inclusiva per empoderar grups vulnerables) respecte a aquest problema i altres de salut mitjançant l'educació en l'entorn, d'aquesta manera trenquen amb els plans assistencials tradicionals.

El quart treball estaria dins de la nostra proposta del tercer paradigma. Se centra en la ciutadania crítica i l'empoderament dels grups vulnerables mitjançant les xarxes socials. És un estudi comparatiu internacional desenvolupat per les professores M.ª Jesús Martínez Usaralde i Carmen Lloret, de la Universitat de València, que analitzen críticament les polítiques sectorials de l'ajuda oficial al desenvolupament (AOD) i el finançament dels diferents sectors que hi tenen relació, mitjançant una comparació amb altres països. Les autores plantegen aquest enfocament en el marc del que Barandiarán (2017) anomena l'*odeseització*, aprofundint en l'ODS 4 vinculat amb l'educació de qualitat. El desenvolupament d'aquest estudi les porta a concloure que perquè l'AOD sigui eficaç es necessita la definició de normes i l'anàlisi dels plans institucionals; el repartiment de recursos equitatius i per a la inclusió, i l'avaluació dels programes i la retroalimentació per a noves estratègies. Aquest plantejament més eficaç de l'AOD possibilitaria el desenvolupament de l'ODS 4 des d'una perspectiva més integral, inclusiva, equitativa, sostenible i vinculada al desenvolupament humà de les capacitats.

L'últim article se centra a descriure i analitzar, des del darrer model i tercer paradigma, l'avaluació i l'impacte que ha exercit en l'alumnat l'únic màster oficial d'educació per al desenvolupament a Espanya, el màster en Educació per al Desenvolupament, Sensibilització Social i Cultura de Pau, que s'imparteix a la Universitat Pablo de Olavide, de Sevilla. Aquest treball està realitzat pel professorat de l'esmentada institució d'educació superior: el Dr. Guillermo Domínguez Fernández, director del màster; la Dra. Esther Prieto Jiménez, coordinadora acadèmica del màster, i el Dr. Luis López Catalán, director de projectes d'UNICEF i responsable de qualitat del màster. El text analitza els deu anys d'implementació del màster en qüestió i com, fonamentant-se en els diferents models i paradigmes de l'EpD, els objectius han anat evolucionant des de la ciutadania global (Mesa, 2000), amb una perspectiva sociocrítica (Domínguez i Álvarez, 2017), fins a l'actual model de ciutadania crítica inclusiva per a l'empoderament dels grups vulnerables mitjançant les xarxes socials. Aquesta perspectiva els ha portat a articular un model pedagògic i un model curricular i de transferència i impacte. Aquestes tres dimensions són les que els serveixen per avaluar el màster a partir de la valoració de l'alumnat sobre els tres camps que en part en confirmen la consecució:

- a) La conscienciació de l'alumnat respecte als valors de l'EpD, considerant-se cada cop més ciutadania crítica, compromesa amb organitzacions i desenvolupant accions específiques en els seus llocs de treball (model educatiu i pedagògic).
- b) L'adquisició de les competències bàsiques que responen a tres perfils ben definits: formador d'EpD, tècnic de projectes d'EpD i directiu d'organitzacions i institucions d'EpD (model curricular).
- c) La transferència i l'impacte del que han après, que els porta a ampliar les seves possibilitats d'ocupabilitat per accedir a càrrecs directius en diverses ONG o incorporar projectes d'EpD al sistema educatiu públic mitjançant

la superació de les oposicions en els tres nivells de primària, secundària i universitat. Tot això ha servit d'empoderament, tant del propi alumnat com del màster, que ja avui disposa d'una xarxa de professorat i de col·laboradors titulats, compromesos i formats en l'àmbit de l'educació per al desenvolupament.

Com a tancament d'aquesta introducció volem aprofitar l'oportunitat que ens brinda la present situació de confinament provocat per la COVID-19 per posar de manifest que un carrer, un balcó, un veí conscient de la seva ciutadania solidària i crítica pot acabar amb tot el que té de negatiu l'aïllament mitjançant l'emoció i el sorgiment de situacions afectives i personals. S'ha creat una consciència col·lectiva d'esperança i contagi de valors. S'ha obert una finestra al món mitjançant les xarxes socials que ens ha aportat un toc d'esperança tot apropant realitats com podrien ser el simple testimoni d'un supervivent que parla amb els seus familiars, i s'ha elevat la professionalitat d'un col·lectiu, lluny de la seva remuneració i de les condicions precàries que pateix, al compromís i la implicació de salvar vides. Aquest és l'impacte que ha causat aquesta pandèmia en l'educació per al desenvolupament i que ens ha de fer replantejar i reformular el camí que cal seguir per assolir aquelles metes globals deu anys abans de complir-se el termini establert per arribar-hi.

Esperem que després d'aquesta situació de la COVID-19 canviem, però si no canviem que com a mínim haguem après que són necessaris uns ciutadans solidaris, crítics, compromesos, implicats en la inclusió i els grups vulnerables, a favor o en contra de les actuacions del poder establert, però que es comportin responsablement com a individus del fet local en el fet global. D'aquí ve la importància suprema que radica en la formació en educació per al desenvolupament, i en aquests moments molt més encara.

Esther Prieto Jiménez

Universidad Pablo de Olavide

Coordinadora acadèmica del màster en Educació per al Desenvolupament

Guillermo Domínguez Fernández

Universidad Pablo de Olavide

Director del màster en Educació per al Desenvolupament

